

Hondsdolheid in de Kempen, circa 1900

Ad Tilborghs, december 2015

Inleiding

Hondsdolheid of zoals onze voorouders zeiden, de razernij, is nog steeds, en terecht, een gevreesde ziekte. Louis Pasteur ontwikkelde dan wel een serum tegen de kwaal, die in onze streken bijna niet meer voorkomt, maar als er ergens in het land zich een geval voordoet, staan de kranten er vol van. Dat bewijst wel, dat de schrik er nog goed inzit. Als je de verhalen in de oude boeken mag geloven, had de ziekte een gruwelijk verloop en eindigde bijna altijd met de dood van het slachtoffer. In de kronieken wordt vooral melding gemaakt van moeders die aan hondsdolheid leden en in het razende stadium van de ziekte hun eigen kinderen verscheurden. Het volk heeft altijd behoefte gehad aan spectaculaire verhalen en een korrel zout lijkt ook hier niet misplaatst, maar het blijft een feit dat hondsdolheid verschrikkelijk veel leed heeft veroorzaakt. Dit artikel gaat over de hondsdolheid in de Kempen, vooral gebaseerd op artikelen gevonden in Nederlandse kranten rond 1900. We zullen zien dat in onze regio hondsdolheid vooral in 1906 een niet aflatend probleem moet zijn geweest.

Hondsdolheid.
Te Steensel is een hond afgemaakt, vermoedelijk
lijdende aan dolheid.

De Tijd 10-12-1906

Hondsdolheid.
Te Zeelst is een hond, lijdende aan dolheid,
afgemaakt.

De Tijd 28-11-1906

Een dolle hond.
Te Vessem is den landbouwer V. S. door een
dollen hond gebeten.
De dolheid werd door den districts-veearts
geconstateerd.
De hond werd afgemaakt, terwijl V. S. naar
Parijs vertrekt ten einde bij het Instituut
Pasteur hulp te zoeken tegen eventueel ge-
veesde gevolgen van den beet.

Algemeen Dagblad 6-12-1906

Te Meerveldhoven (N.-Br.) heeft
zich een geval van dolheid voorgedaan bij een
hond van A. Bazelmans. Het dier is afge-
maakt; gelukkig was niemand gebeten.

Het Nieuws van den Dag 13-11-1907

Hondsdolheid.
Te Eindhoven moest wederom een hond,
waarbij zich verschijnselen van dolheid voor-
deden, worden afgemaakt.

De Tijd 17-10-1906

Hondsdolheid.
Te Waalre zijn een tweetal honden doodgescho-
ten, vermoedelijk lijdende aan dolheid.

De Tijd 22-10-1906

Hondsdolheid.
Te Geldrop zijn op last van den burgemees-
ter twee honden, waarbij zich verschijnselen van
dolheid voordeden, afgemaakt.
Naar wij vernemen, is thans in tachtig ge-
meenten in Noord-Brabant, de muilkorfwet af-
gekondigd.

De Tijd 26-10-1906

Hondsdolheid.
De gevallen van hondsdolheid in de streken
van Eindhoven, nemen nog steeds geen einde.
Thans is door den districts-rijksveearts opnieuw
een geval te Bladel geconstateerd. De dolle
hond schijnt uit België te zijn gekomen en heeft
op zijnen weg meerdere honden gebeten. Een
paar dezer dieren zijn intusschen afgemaakt.
Aan de Noordbrabantsche-Belgische grenzen
tusschen de streek van Valkenswaard naar Til-
burg komen in den laatsten tijd vele verdachte
gevallen van dit kwaad voor.

Nieuwe Tilburgsche Courant 17-12-1906

In 1889, toen een effectief middel tegen hondsdolheid nog moest worden uitgevonden, was Riethoven en omstreken in rep en roer:

Te Riethoven is de geheele gemeente verslagen. Geen wonder! Ll. Zaterdag toch heeft een hond, die, volgens de verklaring van den heer De Mondt, rijks-veearts te Breda, lijdende was aan hondsdolheid, vijf personen en zeven honden gebeten. Van een der personen is het aangezicht letterlijk opengereten; de anderen zijn gebeten in de armen of de beenen.

Iedereen is bang, als hij een hond ontmoet. Niet alleen te Riethoven, maar ook in de aangrenzende gemeenten zijn dan ook reeds veel honden doodgeschoten.

Gelukkig, dat er maatregelen genomen worden, om zooveel mogelijk verdere onheilen te voorkomen.

Naar wij vernemen, had de eigenaar van den dollen hond niets aan het beest bespeurd dan dat het een paar dagen eten geweigerd had. Men meende dat het dier ziek was. Bij de opening door den rijks-veearts bleek, dat de maag niets meer bevatte dan een weinig helm.

Algemeen Handelsblad 6-12-1889

Wat is hondsdolheid

Rabiës, beter bekend als hondsdolheid, is een virusinfectie van het centraal zenuwcentrum/hersenen, die altijd dodelijk afloopt indien symptomen aanwezig zijn. De enige remedie is dan ook voorkómen. Het virus wordt overgebracht door een beet, krab of lik van een besmet dier. Via wondjes in de huid of de slijmvliezen (ogen, mond) dringt het virus het lichaam binnen. Eenmaal in het zenuwstelsel doorgedrongen, zal het virus hondsdolheid veroorzaken en is geen genezing meer mogelijk. Afhankelijk van hoe dicht bij de hersenen de beet of wond zich bevindt, kan het weken tot vele maanden duren voordat de verschijnselen zich openbaren. Ook wolven, vossen, katten kunnen besmet zijn met het dodelijke virus.

De kenmerken van de dolle hond

De dolle hond is voortvluchtig en zwerft eenzaam rond. Hij schudt met een hangende kop en open muil. Zijn tong hangt eruit en hij wil amper eten of drinken. Steeds druipend speeksel uit zijn bek, de bloeedoorlopen ogen staan verdraaid. Het beest is vol angst, de staart hangt tussen de poten. Hij is weerspanning en blaft tegen zijn eigen schaduw. Andere honden mijden hem en zijn bang voor hem.

De molenaar Kuijken, op het Loo bij Bergeik, merkte aan zijn hond tekenen van razernij op, en schoot hem voor de voorzichtigheid dood. Door den districts-veearts uit Breda, werd last gegeven, het cadaver op te graven en na onderzoek is geconstateerd, dat het dier in hoogen graad lijdende was aan dolheid. (Noordbr.)

Nieuws van den Dag 8-11-1906

De remedies tegen hondsdolheid

De insnijding

Mensen die in vroeger tijden genezing zochten tegen de hondsdolheid, moesten op bedevaart naar de abdij van Saint-Hubert (Ardennen), waar een priester een kerf maakte in hun voorhoofd en er een vezeltje instopte van de bewaard gebleven stola van St. Hubertus. Eenmaal weer thuis moest de zieke een aantal leefregels navolgen: 40 dagen binnenblijven, dagelijks biechten, alléén slapen, zuiver water drinken en wit brood met hardgekookte eieren eten. Niet wassen, scheren of het haar kammen. Wie een deeltje van de heilige stola in zich draagt houdt vanzelfsprekend de boze krachten ver van zich af. Een dergelijke drager van een draadje kan zelfs andere slachtoffers de garantie geven dat ze de eerste 40 dagen geen hondsdolheid krijgen! In 1874 bestaan er al drie soorten 'garantie': voor 99 jaren, voor 15 jaar en voor 40 dagen.

De stola om die wonderbare genezingen te doen, bestaat (in 1883) nog slechts uit een strook witte zijde, die nu nog twee vingers breed en 80 centimeter lang is. Met het oog op hetgeen er van de stola nog over is, op de vermoedelijke lengte die zij gehad heeft, en op de geringe hoeveelheid die voor

iedere zieke wordt gebruikt, heeft men (in 1883) berekend, dat er drie- à vierhonderdduizend zieken mee genezen kunnen zijn.

Hondsdotheid. — De Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant heeft bevolen, dat in 48 gemeenten de honden gedurende vier maanden moeten voorzien zijn van een muilkorf.

Tilburgsche Courant 23-3-1882

Uitbranden met gloeiend ijzer

Een tweede mogelijkheid om genezen te worden, was uitbranden van de beet met een zogenaamde Hubertussleutel, een kopie van de gouden sleutel, die Sint Hubertus bij zijn bisschopswijding van Sint Petrus had gekregen. Deze sleutels zijn ongeveer 20 cm lang. Uit het houten heft steekt een spijkervormig, handgesmeed ijzer, dat uitloopt in een platte kop, een soort stempel, waarin een jachthoorn is gegraveerd. Met dat gloeiende ijzer werd de beet van de dolle hond uitgeschroeid.

Hoewel zeer barbaars en pijnlijk was deze vorm van wondbehandeling de enige methode waarvan men wist dat ze echt hielp om hondsdotheid te voorkomen. Daarvoor hoefde het slachtoffer eigenlijk niet naar de abdij in de Ardennen af te reizen. Ook met de verdikte punt van een ijzeren pook, gloeiend heet gemaakt in een smidsvuur, kon de beetwond volledig worden uitgeschroeid.

In de 19e eeuw verandert de houding van de kerk, want ondanks de religieuze handelingen blijven er slachtoffers door de hondsdotheid. Moest men in 1826 bij mogelijke hondsdotheid pas ná de kerkelijke rituelen een arts bezoeken, in 1840 raden de kerkelijke autoriteiten aan om eerst toch maar naar een arts te gaan en daarna pas naar de kerk.

Kruiden

In de volksgeneeskunst en kwakzalverij is het gebruik van kruiden zo oud als de mensheid zelf. Ook als middel om hondsdotheid te bestrijden. Zo genoot het Nederlandse 'Biltse drankje' bijna 200 jaar algemene bekendheid. Volgens een receptenboek van 1723 bestond het drankje uit een handvol van elk van de volgende negen kruiden: *fleriaan, magistrantie of wegenkruis, wijntruf, salie, abrodium, eysop, betonica, cardiac* en blad van *wypedoorn*. "dit alles gekookt, de helft in schoon water en de helft azijn of Edik tot op een ordinaire wijnbottelje vol, voor een mensch. De afgekookte kruyden gebruykt men voor een beest".

Ook de kranten kwamen met recepten, zoals in 1805

EENIGE MIDDELEN TEGEN DE HONSDOLHEID.
Men neemt den kruldistel; (*Eryngium Campestro*) het adderkruid, (*Echinum vulgare*) en de Kretische munt, (*Melissa cretica*) zo haast zy aanvangen zaad te schieten, en droogt ze lang in de schaduw, dat er alle vocht uitgetrokken is. Daarop wordt elke plant afzonderlyk gestoten; dan komen er nog enkele wortelen van den Kruldistel by. Het Poeijer wort hierop in gelyke deelen vermengd, zorgvuldig doorgezeefd, en in wel gestopte Glazen be waard. De Dosis voor Menschen is van een halven tot een geheele Scrupel; voor Dieren van een halve tot een geheele Drachme. Men geeft het hun, met evenveel welk vocht men negen dagen achtereen des morgens en des avonds in. Onmiddelyk na de geneesing moet men

Bataafsche Leeuwarder Courant 29-6-1805

Wat te denken van het hemels hondenpoeder waarmee in 1857 werd geadverteerd?

**HONDEN-HALS BANDEN,
MUILBANDEN,
Kettingen
EN
LEIBANDEN.**

HEMEL'S POEDER tegen Hondenziekten en Wurmen, waaraan deze Dieren vaak lijden, ook tegen Hondsdolheid, 50 Cts. Wij verzoeken allen, die zich voor deze trouwe en gezellige Dieren interesseren, een prospectus van Hemel's Hondenpoeder in de Dépôts te laten halen, waarin nuttige wenken gegeven worden. De Dépôts, die er soms niet van voorzien zijn, worden verzocht ze te onbieden.

Algemeen Handelsblad 20-3-1857

Preventie door de overheid

Zodra ergens (het vermoeden van) hondsdolheid geconstateerd was, nam de overheid maatregelen. Onmiddellijk werd verordonneerd dat alle hondenbezitters verplicht waren om maandenlang hun honden te voorzien van een muilkorf. Loslopende honden van wie de eigenaar niet kon worden getraceerd, moesten worden afgemaakt. Dat muilkorven riep grote weerstanden op bij de jagers die met hun honden het jachtveld introkken. Maar ook zij konden zich niet onttrekken aan de overheidsmaatregelen met betrekking tot het muilkorven. Ondanks het feit dat ze hondsdolheid min of meer bagatelliseerden:

Hondsdolheid & Muilkorf.

Hondsdolheid komt hoogst zelden voor, is meerendeels de hersenschim en het spook der meeste dagbladschrijvers, wordt als voorwendsel tot vele doeleinden gebruikt, zooals het heffen van belasting, enz. enz. Het doel heiligt de middelen. De **Muilkorf** is volgens verklaring van den beroemden Veearts A. SONDERMANN, te Munchen en tal van andere geleerden, als uiterst nadeelig voor den hond, als zijnde een geheel en al tegennatuurlijke behandeling van dit dier, en veroorzaakt zeer dikwijls hersenziekte. Alle loslopende honden tot het dragen van een **Muilkorf** te willen veroordeelen, moet heden ten dage of als een aanmatiging der Staatsmagt of als plagerij van de een of andere overheid beschouwd worden. Of als bewijs van verkeerd inzicht.

RICHARD W. LINN.

Nieuws van den Dag 10-5-1875

In 1784, toen de muilkorf nog niet overal als preventiemiddel werd ingezet, viel een dulle hond in Oerle¹ diverse katten en honden aan. Eigenaren van honden die met de zieke hond gevochten hadden moesten hun dier doodschieten of gedurende zes weken vastleggen. Alle andere honden van het dorp moesten voor drie weken aan de ketting. Wie niet meewerkte kon op een fikse boete rekenen.

In 1824 moesten in verband met hondsdolheid alle hondeneigenaren worden geregistreerd. In één moeite door werd de hondenbelasting geïntroduceerd. Later moesten alle honden een hondenpenning gaan dragen.

¹ Tijdschrift voor Diergeneeskunde (nr. 10), oktober 2013.

— De gewone jaarlijksche vergadering der Provinciale Staten is eergisteren alhier geopend. Men zegt, dat, onder anderen, ter staatsvergadering zoude besloten zijn, dat, ter vermindering van het gevaar, uit hondsdoelheid voortvloeijende, voortaan over de geheele provincie eene belasting van de honden zal geheven worden, ten voordeele der gemeente-kassen, en wel van ééne gulden voor ieder hond.

Groninger Courant 13-7-1824

Onbeheerd gevonden

een zwarte krulharige NEW-FOUNDLANDER, voorzien van muilkorf en belastingpenning N°. 6799. Terug te bekomen, tegen vergoeding van Annoncekosten, bij Mevrouw VAN LENNEP-SILLEM, Heerengracht 392.

Nieuws van den Dag 14-6-1899

Ieder persoon, door een dol, of voor dusdanig gehouden dier gebeten, moet aanstonds, zooveel mogelijk, het bloed en het speeksel uit de wonde duwen.
 II. Men zal vervolgens de wonde wasschen met alcali-water, of met zeeploog, kalk of zoutwater, zelfs met zuiver water of pis, wanneer men niets anders bij de hand heeft.
 III. Dan zal men een ijzer doen gloeijen tot dat het wit is, en vervolgens de wonde diep uitbranden.
 Zelfs na het gebruik dier middelen zal men eenen geneesheer raadplegen, opdat hij oordeelen zou of de wonde diep genoeg uitgebrand is.
 Men kan het publiek niet genoeg waarschuwen tegen de zoo genoemde redmiddels, welke de kwakzalvers verkoopen. Tot hiertoe is er geen ander middel tegen de hondsdoelheid gekend dan eene behoorlijke heelkundige behandeling.

Groninger Courant 17-8-1852

Hondsdoelheid. — De Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant heeft bevolen, dat in 48 gemeenten de honden gedurende vier maanden moeten voorzien zijn van een muilkorf.

Nieuws van den Dag 14-5-1907

Louis Pasteur

Louis Pasteur (1822-1895), een Franse scheikundige en bioloog, vooral bekend vanwege de naar hem vernoemde pasteurisatietechniek, had in 1885 een vaccin tegen hondsdoelheid ontwikkeld waarmee hij dat jaar het leven redde van een negenjarig, met hondsdoelheid besmet jongetje. Binnen de kortste keren was het succes wereldwijd bekend. In 1906 behandelde het Instituut Pasteur te Parijs 772 personen. De behandeling had slechts bij twee personen geen succes. De behandelde personen waren bijna allemaal Fransen. Slechts 25 vreemdelingen, waaronder 22 *Hollanders* lieten zich in Parijs opnemen. Dit

kleine getal vreemdelingen is een gevolg van het feit, zo schreef een krant, dat de meeste beschaafde landen reeds een Instituut Pasteur bezitten, uitgezonderd Nederland...

LUIKSGESTEL. Vrijdag bezochten dr. v. d. Hagen uit 's-Hertogenbosch en dr. Dagevos uit Valkenswaard deze gemeente, ten einde een onderzoek in te stellen naar een geval van hondsdoelheid, dat alhier zou voorgevallen zijn. Noodzakelijk werd geoordeeld dat de twee kinderen die door den dollen hond gebeten waren, zich te Parijs onder geneeskundige behandeling zouden stellen. Zaterdagmorgen hebben zij reeds de reis naar de wereldstad aanvaard.
 Als gevolg van dit geval van hondsdoelheid kunnen wij nog mededeelen, dat te dezer plaatse de honden wederom gedurende 4 maanden de muilbanden moeten dragen. Ook zijn reeds voorzichtigheids-halve vele honden afgemaakt, van welke eenigszins vermoed wordt dat zij gebeten waren.

Nieuwe Tilburgsche Courant 10-6-1907

Slangengif als inentingsmiddel tegen hondsdoelheid. In de Fransche Academie van Wetenschappen heeft Edmond Perrier rapport uitgebracht over de onderzoekingen van mevr. Phisalix betreffende het gif van kikvorschachtige dieren en slangen.
 De geleerde naturaliste heeft ontdekt dat het slijmachtige huidafscheidsel van sommige kikvorschachtige dieren, gevoegd bij addergif, dieren tegen hondsdoelheid kan vrijwaren. Zij had reeds lang geleden ontdekt, dat het slijmerig huidafscheidsel van den salamander konijnen onvatbaar maakt voor meer dan doodelijke hoeveelheden addergif. Dezelfde konijntjes, die op die wijze gezond bleven, werden ingeënt met smetstof van hondsdoelheid, en de diertjes bleven volmaakt wel, terwijl andere, niet ingeënt met salamanderslijm, na verloop van eenige we-

Rotterdams Nieuwsblad 9-7-1914

Intussen zochten wetenschappers naarstig verder naar vergelijkbare vaccins. Slangengif zou een optie kunnen zijn.

Hubertusbrood.

Dat voor het voorkomen van hondsdolheid nog in de 20^e eeuw een beroep op de Heilige Hubertus wordt gedaan, kan worden geïllustreerd met een anekdote van de schrijver/dichter Frans Hoppenbrouwers (1940-2013), geboortig van Valkenswaard maar opgegroeid in Westerhoven. Hij herinnert zich uit zijn jeugd nog dat *we op 3 november brood meenamen naar de vroegmis en het door de pastoor lieten rijden. Thuisgekomen aten we dat brood zonder boter of beleg, anders hielp het niet. Wie van dat*

brood gegeten had, was in zekere zin immuun tegen dolle honden en kon ze bezweren met een schietgebedje naar Hubertus: Ik kwam al over St. Hubertus zijn graf zonder stok of zonder staf: kwade hond, sta stille, 't is St. Hubertus wille.

Dolle honden te Eindhoven.
De heeren Joh. Wijnbergen, veehandelaar te Eindhoven en H. Mandigers, gemeenteveldwachter te Stratum, die onlangs naar Parijs vertrokken ten einde zich voor opgedane dollehondsbeten in het Instituut Pasteur onder behandeling te stellen, zijn hersteld teruggekeerd. Wat de dolheidsgevallen betreft, schijnt vooreerst nog geen kentering in te komen. Thans is wéér iemand te Eindhoven door een dollen hond gebeten.
De burgemeester van Eindhoven maakt er de ingezetenen nogmaals opmerkzaam op, alle noodige voorzorgsmaatregelen te nemen en bij verdachte gevallen onmiddellijk de autoriteiten te waarschuwen. De muilkorven-verordening is thans in ongeveer 70 gemeenten afgekondigd.

Rotterdams Nieuwsblad 9-10-1906

— Hondsdolheid!
De sigarenfabrikant de heer De Wit uit Eindhoven is te Veldhoven gebeten door een dollen hond. De heer De Wit zal naar Parijs vertrekken om zich in het instituut Pasteur onder behandeling te stellen.
Zeven honden zijn te Veldhoven afgeemaakt op bevel van den districts-veearts.
De toestand in de omliggende gemeenten is verergerd.

Leeuwarder Courant 31-10-1906